

VZDELÁVANIE AKO DETERMINANT ROZVOJA SOCIÁLNEJ EKONOMIKY[#]

EDUCATION AS A DETERMINANT OF SOCIAL ECONOMY DEVELOPMENT

KORIMOVÁ Gabriela – KMEŤOVÁ Eva

Abstrakt

Príspevok poukazuje na potrebu vzdelávania v sociálnej oblasti. Zameriava sa na sociálnu ekonomiku a sociálne podnikanie, ich definície a hlavných aktérov, ktorí sa týmito oblasťami venujú ako na Slovensku, tak aj v Českej republike.

Kľúčové slová: Vzdelávanie. Sociálna ekonomika. Sociálne podnikanie.

Abstract

The paper highlights the need for education in the social area. It focuses on the social economy and social entrepreneurship, their definitions and the main actors who are dedicated to these areas in Slovakia and the Czech Republic.

Keywords: Education. Social economy. Social entrepreneurship.

1 VZDELÁVANIE A VZDELANIE

V odbornej literatúre sa častokrát stáva, že pojmy vzdelávanie a vzdelanie sú považované za synonymá. Nie je však tomu tak nakoľko pri vzdelávaní hovoríme o procese, pričom vzdelávanie je jeho o výsledok, ako o tom pojednávajú viacerí autori. . „Vzdelávanie je proces, v ktorom si žiak/študent osvojuje poznatky a činnosti, vytvára vedomosti a zručnosti, rozvíja telesné a duševné schopnosti a záujmy“ (Petlák, 1997, s.31).

Podľa nás vzdelávanie je pedagogický (edukačný) proces cieľavedomého sprostredkovania, aktívneho utvárania a osvojovania si vedecko-odborných vedomostí a praktických skúseností, s dôrazom na formovanie individuálnych postojov a rozvoj ľudského kapitálu.. Je procesom určitej individualizácie spoločenského vedomia, vnímame ho ako podsystem spoločenskej socializácie v rozvoji človeka. Súčasne platí, že pri vzdelávaní nejde len o proces získavania vedomostí a spoločenskú socializáciu jednotlivca, ale vzdelávanie plní aj funkciu profesijnej prípravy na budúce vyššie stupne vzdelávania či prípravu na trh práce. V neposlednom rade sa jedná aj o výchovnú funkciu vzdelávania – vzdelávaním sa človek aj vychováva.

Vzdelávanie je prioritne vnímané ako inštitucionálna forma získavania vedomostí, ale v modernej spoločnosti sa k nemu významne priraduje samo štúdium či neformálne štúdium vo všetkých vekových obdobiach človeka. Je to dlhodobý a nepretržitý (celoživotný) proces. Benčo (2005) definuje vzdelávací proces ako službotvorný pracovný proces, v ktorom interakčne pôsobí riadiaci subjekt (učiteľ) na riadený objekt (študent), aby sa tak dosiahol určený vzdelávací cieľ prostredníctvom obsahu učiva pri použití moderných vyučovacích metód. Osobitosťou tohto procesu je, že človek je v ňom objektom činnosti, ale zároveň aj subjektom vzdelávania a výsledným činiteľom tohto procesu.

[#] Príspevok bol publikovaný s podporou KEGA č. 037UMB-4/2013 Inovatívny študijný program Sociálna ekonomika a podnikanie.

Výsledkom vzdelávacieho procesu je vzdelanie. Vzdelanie je konečným efektom vzdelávacieho procesu, má rôzne druhy a stupne, vyznačuje sa predovšetkým ucelenosťou a hĺbkou osvojeného poznania a činnosti, pestuje tiež charakterové, citové a vôľové vlastnosti ako aj vlastnosti telesné a rozumové. Jeho nositeľom je opäť človek.

Vzdelanie je možné rôzne definovať či hodnotiť z hľadiska jeho konkrétnych účinkov na spoločnosť a hlavne jednotlivca. Prikláňame sa k definícii Benču (2005), ktorý rozlišuje ekonomické a mimoekonomické účinky vzdelania. Práve tento aspekt pokladáme za mimoriadne dôležitý, ak chceme pripravovať nový študijný program pre oblasť sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania.

Ekonomické účinky sa môžu prejavovať najmä v nasledujúcich formách:

- „Zvýšená tvorba úžitkových hodnôt. Vyplýva z toho, že zložitá práca uplatnená v reprodukčnom procese prenáša na vytvorený produkt zvýšené náklady kvalifikovanej práce, ale aj vytvára vyššie úžitkové hodnoty.
- Zvyšovanie pracovného fondu a substitúcia pracovnej sily. Kvalita pracovnej schopnosti človeka umožňuje nahradiť určité množstvá jednoduchej práce menším množstvom zložitej práce.
- Zvyšovanie produktivity práce. Kvalifikovaná práca určená vzdelaním pracovníka umožňuje vytvárať za jednotku času väčší objem produktov ako jednoduchá práca.
- Zhmotnenie vzdelania na úrovni výrobných prostriedkov. Sprostredkovaný prejav vzdelania, prostredníctvom vedy, výskumu a technického rozvoja zabezpečuje vyššiu technickú a technologickú vybavenosť pracovnej sily.
- Pretváranie vzdelania do informačných systémov. Tento účinok vzdelania je významný najmä v informačnej spoločnosti.
- Zlepšenie kvalitatívnych výsledkov reprodukčného procesu. Prejavuje sa ako výsledok kvalifikácie pracovných síl v raste rôznych zlepšovacích návrhov, patentov.

Medzi mimoekonomické účinky vzdelania patrí:

- Formovanie človeka. Ide o rozvoj ľudského potenciálu a ľudského kapitálu vo všetkých jeho zložkách.
- Budovanie a rozvoj vedomostí.
- Formovanie sociálno-kultúrnej štruktúry spoločnosti
- iné multiplikačné efekty.

Čaplánová (1999) poukazuje na potrebu pochopiť, aké dôležité je určiť náklady, ktoré sa s nadobudnutím vzdelania spájajú a tiež poznať úžitky, ktoré vzdelanie prinesie jednotlivcovi ako aj celej spoločnosti. Náklady na vzdelanie je možné rozdeliť podľa jednotlivých kritérií na peňažné a alternatívne náklady, priemerné a hraničné náklady, a priame a nepriame náklady. Medzi determinanty nákladov na vzdelanie patria najmä:

- Veľkosť a typ vzdelávacej inštitúcie a počet jej študentov.
- Výška plátov učiteľov a pomer medzi počtom žiakov pripadajúcich na jedného učiteľa.
- Tempo rastu populácie.
- Vnútorne usporiadanie vzdelávacej inštitúcie.

Úžitky zo vzdelania tiež rozdeľujeme na priame a nepriame, ďalej na súkromné a spoločenské. Súkromné a spoločenské úžitky nie sú totožné a ich výška a charakter závisia od typu (úrovne) vzdelávania. Osobitnú rolu zohrávajú tzv. externé (sekundárne) úžitky zo vzdelania pre spoločnosť ako celok a pre okolie. Tieto úžitky pre spoločnosť sú predpokladom formovania a udržania demokracie a demokratizácie verejných (i súkromných) inštitúcií. Vzdelaná produktívna pracovná sila je flexibilnejšia a substituujúcejšia k potrebám trhu práce, inovatívnym trendom v ekonomike a v konečnom dôsledku menej riziková pre celý sociálny systém. Externé (sekundárne) úžitky pre okolie pozitívne pôsobia v rodinnom

a širšom rodinnom prostredí, municipalite, komunitnej práci, nakoľko je predpoklad, že kultivujú svoje okolie a sú pripravení k tímovej práci. Vzdelanejší jedinec podmieňuje rast produktivity práce a tým aj zvýšenie svojho blahobytu a blahobytu spoluobčanov.

2 SOCIÁLNA EKONOMIKA A SOCIÁLNE PODNIKANIE

Aj v tranzitívnych ekonomikách už existuje viacero autorov či tímov, ktorí sa vedecko-výskumne zaoberajú otázkami etablovania sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Medzi najznámejších česko-slovenských vedecko-pedagogických autorov patria najmä Hunčová, Syrovátková, Kotýnková, Dohnalová, Vomáčková, Lubelcová, Pongráczová Kacetl, Jakab, L'apinová a Korimová. V ČR osobitne pripomíname tím koncentrovaný okolo tematickej siete sociálnej ekonomiky s názvom TESEA. Za SR uvádzame skupinu okolo CVSEaSP (Centrum výskumu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na EF UMB).

Základy záujmu o predmetnú oblasť na Slovensku a Česku boli do značnej miery dané na Ekonomickej fakulte UMB pred viac ako 15 rokmi, keď od roku 2002 sa pravidelne v máji organizujú medzinárodné vedecké konferencie s tematikou sociálnej ekonomiky a podnikania. Tu sa významne formovala výskumná, prezentačná, publikačná a vzdelávacia platforma. Viacerí sa stali „nositeľmi“, myšlienok o sociálnej ekonomike v bývalých tranzitívnych ekonomikách, implementovali do vysokoškolského štúdia aj otázky či samostatné predmety sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania.

Napriek uvedenému úsiliu, ale najmä úsiliu o akceptáciu sociálnej ekonomiky na európskej legislatívnej úrovni, ešte stále nie je jednotná ani európska definícia sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. V CVSEaSP akceptujeme a vymedzujeme sociálnu ekonomiku v dvoch rovinách:

1. Na teoretickej úrovni: sociálna ekonomika je interdisciplinárna vedná disciplína, ktorá skúma správanie sociálnych subjektov, predvída sociálno-ekonomické podmienky alternatívnej realizácie verejného záujmu s cieľom spoločensky začleňovať znevýhodnené či dlhodobo exkludované skupiny. Súčasne predstavuje sústavu sociálno-ekonomických cieľov, nástrojov a organizačno-právnych opatrení, ktoré smerujú k objektívnemu zmierňovaniu sociálnych rozdielov medzi jednotlivcami, skupinami ľudí a medzi regiónmi, rieši realizáciu sociálnej inklúzie rôzne znevýhodnených jednotlivcov do väčšinového spôsobu života spoločnosti a vytváranie podmienok na pravidelný príjem, najmä tvorbou nových pracovných príležitostí a rast kvality života.

2. Na praktickej úrovni sociálnu ekonomiku tvoria rôzne typy sociálnych subjektov organizačne nezávislých od verejnej správy, i keď tie sú pri produkcii tovarov a služieb podporované z verejných zdrojov, pretože prioritizujú sociálne ciele: prácu pred kapitálom, verejný záujem pred ziskom, demokratickú participáciu bez ohľadu na majetkový podiel v podniku, prípadný zisk podielovo reinvestujú na sociálne a rozvojové účely.

Na základe vlastného heuristického výskumu, ale aj praktických skúseností z dobrovoľníckej a manažérskej práce v sociálnych podnikoch, ponúkame charakteristiku sociálnej ekonomiky: *Sociálna ekonomika predvída sociálno-ekonomické podmienky alternatívnej realizácie verejného záujmu (najmä verejných služieb a zamestnanosti), skúma správanie sociálnych subjektov s cieľom spoločensky začleňovať znevýhodnené či dlhodobo exkludované skupiny.*

Tvoria ju subjekty nezávislé od verejnej správy, ktoré pri produkcii tovarov a služieb prioritizujú sociálne ciele – prácu pred kapitálom, verejný záujem pred ziskom, demokratickú

participáciu svojich členov na rozhodovaní bez ohľadu na majetkový podiel (platí pre sociálne družstvá), reinvestovanie časti prípadného zisku na sociálne a rozvojové účely.

Realizátorom cieľov sociálnej ekonomiky je priestor sociálneho podnikania, ako osobitný typ podnikateľských aktivít. *Sociálne podnikanie definujeme ako osobitný druh podnikania, ktorý je založený prevažne na neziskovom princípe netrhových, alebo polotrhových vzťahov pluralitných poskytovateľov, ktorí pôsobia v oblasti verejného záujmu.*

Následne môžeme definovať *sociálnu ekonómiu ako medziodborovú vednú disciplínu, ktorá sa zaoberá sociálnou stratifikáciou spoločnosti a prostredníctvom sociálnej ekonomiky anticipuje a realizuje spoločensky akceptovanú mieru sociálnej spravodlivosti, sociálnej inklúzie a blahobytu jednotlivca v záujme zvyšovania kvality života.*

Prostredie sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania pozostáva z rôznych organizácií, iniciatív a nástrojov. Sociálne podniky majú prioritne pomôcť eliminovať chudobu a sociálnu exklúziu, ktoré majú bezprostredný vplyv na celkovú ekonomiku spoločnosti, pretože chudobný človek je brzdou ekonomického rozvoja, je zlým spotrebiteľom a svojou nízkou spotrebou nepodnecuje ani ekonomický rast, ani ekonomický rozvoj, ani individuálny či sociálny kapitál. Je brzdou aj pri dosahovaní cieľov modernej spoločnosti.

OECD (2005) definuje *sociálny podnik ako „akúkoľvek súkromnú aktivitu, ktorá je realizovaná v záujme verejnosti, je organizovaná v zmysle podnikateľskej stratégie, ktorej hlavným účelom nie je maximalizácia zisku ale dosiahnutie istých ekonomických a sociálnych cieľov, a ktorá má schopnosť priniesť inovatívne riešenie v otázkach sociálneho vylúčenia a nezamestnanosti“.*

Podľa nás *sociálny podnik je taký podnikateľský subjekt, ktorý pôsobí v konkurenčnom prostredí tovarov a služieb, prioritne zamestnáva zdravotne alebo inak sociálne znevýhodnené osoby a jeho hlavným cieľom nie je finančná maximalizácia zisku ale kultúra dávania ako pridaná sociálna hodnota a spoločenské začleňovanie svojich zamestnancov. Prípadné zisky podielovo reinvestuje do rozvoja svojich sociálno-ekonomických cieľov.*

Organizácia a manažovanie akéhokoľvek typu podniku, zvlášť sociálneho podniku, nie je žiadny náhodný zhľuk ľudí a procesov, ale viditeľný výsledok účelovej, cieľavedomej a organizovanej snahy, na ktorú možno v záujme dôkladnejšieho pochopenia a účinnejšieho riadenia pozeráť ako na systém. Potom sociálny podnik je tiež možné definovať ako *zodpovedný ekonomický systém s výraznými sociálnymi cieľmi, ktoré nie sú prioritne orientované na finančný zisk ale na rozvoj podniku a skvalitňovania podnikovej sociálnej kultúry.*

V súvislosti s posilnením podpory sociálnych podnikov na Slovensku (len pripomínam, že SR je zatiaľ jediná tranzitívna ekonomika, ktorá má legislatívny rámec pre fungovanie sociálnych podnikov, v Poľsku presadzujú sociálne družstvá) poskytujeme základné informácie a údaje:

- Rozlišujeme 4 typy podnikania
 - klasické podnikanie
 - podnikanie so spoločenskou zodpovednosťou
 - sociálne podnikanie
 - podnikanie v sociálnej oblasti.
- Sociálny podnik svojou činnosťou prispieva k uspokojeniu rôznych druhov potrieb trhu, alebo ich priamo uspokojuje (hlavne prostredníctvom verejných služieb a služieb zamestnanosti).
- Sociálny podnik pôsobí v určitom konkrétnom sociálnom prostredí, jeho produkty a služby uspokojujú, resp. môžu uspokojovať potreby konkrétnych skupín ľudí. Svojou činnosťou sa priamo, ale aj nepriamo dotýka ďalších sociálnych subjektov, ktorých

reakcia nesmie byť nikdy podceňovaná, aby nevznikali v trhovom prostredí negatívne efekty z prílišnej „garancie štátu“ na úkor iných.

- Sociálne podniky konkrétne prispievajú k vytváraniu nových pracovných miest, k udržaniu miest v sektoroch a podnikoch v kríze alebo ohrozených zánikom, k zvýšeniu miery stability miest, presunu pracovných miest z neevidovanej do oficiálnej ekonomiky, k zachovaniu niektorých činností (napr. remeslá) a skúmaniu možností nových povolání, ale najmä k zaradeniu obzvlášť znevýhodnených skupín, ktoré bývajú mnohokrát aj sociálne vylúčené, do pracovného procesu.
- Hlavným cieľom sociálnych podnikov je pracovná integrácia ľudí, ktorí majú vážne problémy uplatniť sa na trhu práce alebo sú ohrození vylúčením z trhu práce a sociálnym vylúčením. V SP je priestor pre sociálnu inklúziu všetkých marginalizovaných skupín trhu práce (od hygienických návykov až po odstránenie negramotnosti, získavania a udržiavania pracovných návykov cez vzdelávacie aktivity (najmä pri generačnej nezamestnanosti) a prípravu na klasický trh práce. To v klasickom podnikaní nie je možné – tam je prioritou zisk.
- Európska komisia (EK) už dávnejšie prezentovala perspektívne oblasti sociálneho podnikania a vyčlenila na podporu zakladania sociálnych podnikov aj osobitný finančný fond (v hodnote cca 70 mil. €).
- EK definovala viaceré oblasti sociálneho podnikania (všetky využiteľné aj v SR): služby v domácnosti, starostlivosť o deti, nové informačné a komunikačné technológie, práca so znevýhodnenými osobami, renovácia budov a verejných priestranstiev, práca v oblasti udržiavania bezpečnosti, miestna verejná doprava, lokálny obchod, cestovný ruch, audiovizuálny sektor, kultúrne dedičstvo a miestny rozvoj kultúry, odpadové hospodárstvo, vodohospodárstvo, ochrana a údržba prírody, regulácia a monitoring znečistenia ovzdušia, poľnohospodárstvo (rastlinná a živočíšna výroba a sebestačnosť poľnohospodárskych produktov) a pod.
- Zatiaľ neexistuje oficiálna európska štatistika pre oblasť sociálnej ekonomiky a miera akceptácie sociálnej ekonomiky a takisto stupeň vývoja sociálneho podnikania je v jednotlivých krajinách EÚ značne odlišný. Doterajšie výskumy (a to len k roku 2006, novšie sa pripravujú, alebo nie sú vyčerpávajúce) uvádzajú, že v EÚ a sektore sociálnej ekonomiky pôsobi:
 - viac ako 2 milióny podnikov,
 - viac ako 20 miliónov pracovníkov,
 - vyše 10% všetkých európskych podnikov (najmä malých a stredných podnikov na lokálnej a regionálnej úrovni). (Súhrnná správa „Sociálna ekonomika v Európskej únii“, ktorú v roku 2006 vypracovalo Medzinárodné centrum pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a družstevnej ekonomike (CIRIEC))
- Na Slovensku, okrem 8 pilotných sociálnych podnikov, bol v roku 2008 vytvorený právny rámec pre vznik a zakladanie sociálnych podnikov zákonom č. 139/2008 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Za potenciálne efekty sociálneho podnikania v SR možno pokladať: rozvoj zamestnanosti (osobitne tzv. poľnohospodárske sociálne podniky), rozvoj sektora verejných služieb, rozvoj sociálnych služieb, posilňovanie sociálnej inklúzie a sociálnej pomoci osobám odkázaných na pomoc iných.

Cieľom sociálneho podnikania a zakladania siete sociálnych podnikov je súčasne riešiť tri základné roviny sociálnej inklúzie: bývanie, stravovanie a vzdelávanie.

Ak nebudeme mať dostatok vzdelaných manažérov pre tento typ podnikania, nemôžeme očakávať enormný záujem ani o prácu v sociálnych podnikoch. Preto je príprava vysokoškolsky vzdelaných ekonómov a ich riadiacich pracovníkov osobitne dôležitá.

Použitá literatúra

1. BENČO, J. 2002. *Ekonomia vzdelávania*. Bratislava: IRIS, 2002. ISBN 80-89018-41-6
2. BENČO, J. 2005. *Ekonomika a manažment vzdelávania*. Banská Bystrica: EF UMB, 2005. ISBN 80-8083-156-4
3. ČAPLÁNOVÁ, A. 1999. *Ekonomia vzdelávania a tvorba ľudských zdrojov*. Bratislava: IURA EDITION, 1999. ISBN 80-88715-22-9
4. DEFOURNY, J. 2001. *Sociální podniky v rozšířené Evropě. Koncept a skutečnosti*. [online] 2001. Dostupné na internete: <<http://www.se2.szm.sk/>>
5. HUNČOVÁ, M. 2003. *Postavení sociální ekonomie a sociální podnikání v ČR. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie - Determinanty sociálneho rozvoja. Sociálne podnikanie*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2003, s. 12 – 13. ISBN 80-8055-841-8
6. KORIMOVÁ, G. 2008. *Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie*. Banská Bystrica: EF UMB, 2008. ISBN 987-80-89241-22-4
7. LUBELCOVÁ, G. 2012. *Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká*. In: *Sociológia* 44, 2012, č. 1. ISSN 0049 – 1225.
8. PONGRÁCZOVÁ, E. 2011. *Sociálna ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2011. ISBN 978-80-225-3291-4

Kontaktné údaje

prof. PaedDr. Gabriela KORIMOVÁ, PhD.
Ekonomická fakulta Univerzity M. Bela
Banská Bystrica
E-mail: gabriela.korimova@umb.sk

Ing. Eva KMETŤOVÁ
Ekonomická fakulta Univerzity M. Bela
Banská Bystrica
E-mail: eva.kmetova@umb.sk